

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 5, Jan.-Dec. 2021, P.

چھتار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ دسمبر 2021ء، مسلسل شمارہ 5

☆ محمد اکبر گورایہ، ڈاکٹر عبدالواحد تبسم

قصہ مرزا صاحبان و بچ ثقافتی عناصر

Abstract

Mirza Sahiban is the renown folk story of Punjabi language. It has an important place in the history of Punjabi literature having been written by different poets in different times. That's why we see variations in its story but the theme is the presentation of cultural aspects. Almost every poet has presented the different aspects of culture of Punjab. In this article the authors have studied closely the rituals, customs and traditions of Punjab.

دنیا دیاں تو ماں دی بچچان اوہناں دی ریتل تے وسیب نال ہوندی اے۔ کسے وی قوم دے وسنیک جدوں اک تھاں تے رل مل کے رہ رہے ہوں تے اوہناں وچ سانجھیاں قدراں، رسماں رواجاں، تفریحاں، کھیڈاں تماشاں، پنچائیتی قانوناں، تے خاندانی قانوناں نوں ودھن پھلن دا ویلا ملدا اے جیہڑے اوہناں دی بچچان بن جاندا اے۔ ایسے نوں اوس قوم دا وسیب آکھیا جاندا اے۔ ایہناں چنگیاں دی وجہ نال کوئی قوم دو جیاں تو ماں نالوں وکھری نظر آوندی اے۔ ایہناں چنگیاں نوں اوہ قوم شاعری، فنون لطیفہ، مصوری، کوٹھے اسارن دے کسب، گانے و جانے، پھل بوٹ لیکن دے کسب، رین سہن، رسماں رواجاں تے پہناویاں، واہی بیجی نوں اپنی زبان راہیں زندگیاں دا حصہ بنالیندا اے۔ ایہہ ساریاں شیواں وسیب دی شکل وچ سامنے آوندیاں نیں۔ دنیا دیاں ساریاں تو ماں دا وکھرا وکھرا وسیب اے۔ ہر قوم دا وسیب اوہدی لوک

☆ ریسرچ اسکالری پی ایچ ڈی پاکستانی زبانیں و ادب

☆ اسٹنٹ پروفیسر اردو، شعبہ پاکستانی زبانیں، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی اسلام آباد

شاعری راہیں دیکھیا جاسکد اے۔

دنیا دیاں زبانوں وچوں پنجابی پنجابی اک قدیم زبان اے ایہد ادب قصیاں نال مالا مال اے۔ پنجاب زبان وچ قصہ کاری دی روایت پرانی اے۔ قصیاں راہیں پنجابی شاعراں نے اپنے علاقیاں دے وسیب نوں بیان کیتا اے۔ پنجابی وچ ودھیرے قصے لکھے گئے۔ ایہناں وچوں اک قصہ مرزا صاحبان داوی اے۔ ایس قصے نوں پنجابی ادب وچ اک اچا مقام حاصل اے جدے بناں پنجابی ادب نامکمل اے۔ مرزا صاحبان دا قصہ لکھن والے شاعراں نے ایس قصے نوں ایس انداز وچ لکھیا اے کہ اوس ویلے دی رتھل تے وسیب پڑھن تے سنن والے دیاں اکھاں دے ساہمنے گھسن لگ پیندے نیں تے اوہ اوس وسیب دا اک فرد بن کے رہ جاندا اے۔ شاعراں نے اوس ویلے دے پہناوے، ٹونباں، کھڈونیاں، ورتن دیاں شیواں، لڑائی دے ہتھیاراں، ونج تے پھار، گاؤن و جان، مصوری، مذہبی رواج، رہن سہن دے ڈھنگاں، بالاں دے جمن تے رسماں، شادی ویاہ دیاں رسماں، واہی بیجی دے ڈھنگاں، موت دیاں رسماں، میلیاں ٹھیلیاں، دستکاریاں تے تہواراں بارے کھل کے دس پائی اے۔ انج آکھ لینا پئی مرزا صاحبان دا قصہ لکھن والے شاعر اوس ویلے دے وسیب تے رتھل توں چنگی طراں واقف سن جھوٹھ نہیں۔ مرزا صاحبان دے ویلے وسیب بارے قصہ مرزا صاحبان لکھن والے سب توں پہلے شاعر پیلو دی شاعری دا انداز دیکھو۔ پیلو اوس ویلے دیاں ٹونباں تے سواری بارے لکھدا اے ایس توں دکھ اوس نے مسیت داوی دسیا اے جے امام مسیتاں وچ ہوندے سن جتاں نوں قاضی آکھیا جاندا سی:

قاضی ساڈا مر گیا ، سنی پئی مسیت

توں سن کرمو باہمنان ، کدی نہ آیوں کام

گھوڑی دیاں تیرے چڑھن نوں ، سنے کاٹھی لگام

ہتھیاں دیاں دیواں چوڑیاں ، سوناں کردی دان

جھوٹی دیاں ددھ پین نوں ، ہل دی زمین انعام

جد لگے جیوے صاحبان ، رکھے تیرا احسان (1)

حافظ برخوردار ہوراں قصہ مرزا صاحبان وچ ساکاں دا دسیا تے لکھیا اے جدوں کسے بھرانوں بھیر بندی تے اوہدے دو جے بھرا اوس دی پیڑنوں ونڈے سن تے اوہدے اتے آون والی مصیبت وچ شریک ہو جاندا اے۔ جدوں صاحبان نے مرزے دے ترکش جنڈ دے بوٹے اتے ٹنگ دتے اوس ویلے مرزے نے صاحبان نوں آکھیا کہ توں میرے ترے سوٹھ تیر ٹنگ کے برا کیتا ہن میری موت قریب اے تے میں کلا بھراواں تو دور پیلے وچ مارا جاواں دا۔ جے کراج میرے بھرا میرے

کول ہندے تے میرا دکھ ونڈ دے۔ میری سکیاں بھراواں توں بغیر کنڈ خالی اے۔ حافظ برخوردار ہوراں اپنے قصے مرزا صاحبان وچ ایس انداز نال شاعری کیتی اے:

باچھ بھراواں سکیاں کون کجیسی کنڈ

ہوندے بھائی کول سکے پیڑاں لیندے ونڈ (2)

قطب الدین ہوراں قصہ مرزا صاحبان وچ ویلے دے حالان دا سدیاں ہوياں دسیا اے اوس ویلے پنچائیتاں راہیں فیصلے کیتے جانے سن تے جے کوئی ایہو جیہا کم جیہڑا کلیاں حل ہون والا نہیں سی ہوند اوس نوں صلاح نال رل کے مکان دا چارا کر دے سن۔ جدوں صاحبان تے مرزے دے عشق دی گل کھل گئی تے رشتے داراں تے برادری وچ رولا پے گیا فیروسیالاں نے صاحبان دے ویاہ بارے سوچیا تے حل کڈن لئی پنچائیت کیتی تے چوری چوری بہہ کے صاحبان دے ویاہ بارے صلاح کرنی شروع کردتی تاں جے خاندان دی بدنامی نہ ہووے۔ ساریاں نوں اے گل دسی گئی کہ صاحبان بلوغت توں چھوہر جوان ہو گئی اے تے اوہدے لئی کوئی ساک لبھو جیہڑا امر لیاں والا ہووے تے جوان وی ہووے تے نالے نیک وی ہووے۔ قطب الدین ہوراں قصہ مرزا صاحبان وچ ایس نوں سوہنے ڈھنگ نال بیان کیتا اے:

چوری چوری سد کے بھائی تے پروار ہوئی ورتی اپنی اپنی دتی گوش گزار

پٹی حد بلوغتوں ہوئی چھوہر جوان ناطہ کریئے ایس دا ڈھونڈو کوئی مکان (3)

سید نیاز احمد شاہ ہوراں قصہ مرزا صاحبان وچ ایہہ دسیا پئی ماں تے دھی دا اک وڈا گوڑا ساک ہوند اے تے مانواں اپنیاں دھیاں نوں ہر تھاں اتے سمجھاندیاں سن تے متاں دیندیاں سن۔ سید نیاز احمد ہوراں اوس ویلے دی رہتل نوں وڈے ٹنگ نال دسیا اے کہ اوس ویلے زنانیاں چرنے ڈاہندیاں سن تے سوتر کتدیاں تے اپنا داج بناندیاں سن۔ چرنے نال سوتر کت کے دھاگے تیار ہندے جتاں نال کھیس، دریاں، رضائیاں تیار کیتیاں جاندیاں سن۔ مانواں، دھیاں نوں ایہہ سارے کسب سکھاندیاں سن تاں جے اوسو ہرے گھر جا کے سگھڑسیانیاں اکھوان:

چپ کر ڈاریئے ڈر نہ تینوں چرخہ ڈاہ وچہ وہڑے

کتن تمن کم دھیاندا توں کرنی ایس جھگڑے جھیرے (4)

ملک محمد اشرف ہوراں قصہ مرزا صاحبان وچ اوس ویلے دور دراڈے سفر کرن لئی سواری دے جانوراں دا دسیا اے پئی لوکی ودھیان سلاں دے گھوڑے تے گھوڑیاں پالدے سن۔ ملک محمد اشرف ہوراں قصہ مرزا صاحبان وچ ایہہ اذکر کیتا اے تے مرزے دی گھوڑی (بکی) بارے گل کردیاں ہوياں دسیا اے کہ اوس ویلے لوکی سفر کرن لئی اپنے سواری دے جانور

پال دے سن۔ گھوڑے تے گھوڑیاں نوں شرطاں لا کے دوڑایا جاندا سی۔ گھوڑے تے گھوڑیاں نوں سفر کرن لئی پالیا جاندا سی۔
مرزے دی وی گھوڑی (بکی) سی جیہڑی تیز رفتاری وچ اپنا وکھرا مقام رکھدی سی۔ مرزا اودے تے بہہ کے شکار وی کردا سی
تے کئی میدان وی جتے سن۔

راوی چناب توں جھٹ پٹ جندی ایدی نظر وچہ کوئی دریا بھی نہیں
تینوں دیواں تسلی کی ہو راشرف ایس بکی توں تیز ہوا بھی نہیں (5)

مرزا تے صاحبان تے ویلے کڑیاں تے منڈیاں دے ویاہ لئی نائی ساک کرواندے سن۔ نائیاں نوں ویاہواں وچ
ساکاں تے برادری نوں سدے لئی آکھیا جاندا سی۔ رہتل تے ثقافت دا ذکر کردیاں ہوياں استاد نذیر احمد منظور بٹ دسیا اے
کہ اوس ویلے لوکی دھیاں، پتراں دے ویاہ کرن لئی میراثیاں توں کم لیندے سن تے اوہناں دی راہیں ساک کردے سن
۔ نائی ویاہ دے دن متھدے سن۔ نائیاں نوں اوس ویلے اک ودھیا مقام حاصل سی۔ جدوں طاہر خاں نوں کھیوے خاں نے
صاحبان دے رشتے لئی نائی نوں سد کے چندھڑاں ول گھلیا۔ شاعر دا بیان کرن دا انداز ویکھو:

کھیو سد کے نائی نوں دے گھوڑی ول چندھڑاں ترت روان کیتا
آکھے نائی نوں دیویں سلام میرا خان جام دا میں اچا شان کیتا
اودے پت طاہر نوں میں دھی دتی نازاں نال میں جنہوں جوان کیتا
چنوں تیرھویں لے کے جتج آجائے سب برات دا اساں سامان کیتا (6)

مرزا صاحبان دے قصے وچ ایس گل دا شاعر اے دسیا اے پئی اوس ویلے لوکی شرطاں لا کے سواری دے جانوراں نوں
نساندے سن۔ بشیر احمد چشتی ہوراں قصہ مرزا صاحبان وچ ایس گل دا لکھیا اے کہ سفر کرن نوں اوس ویلے لوکی گھوڑیاں پال دے
سن۔ میلیاں، شادیاں ویاہاں تے پنجاب دے وسنیک اپنے اپنے پالے ہوئے سواری دے جانوراں نوں شرط لا کے
دوڑاندے سن جیہڑا اوس ویلے دے لوکاں دا تفریح دا سامان وی ہندا سی۔ مرزے نے وی اک گھوڑی بکی پال رکھی سی جیہڑی
تیز رفتاری ایہد اذکر بشیر احمد چشتی ہوراں انج کیتا اے:

دوڑے بکی سنگ او جس دے وچہ ہے جان
بکی میری دوڑ دی جویں آوے طوفان (7)

محمد بوٹا گجراتی ہوراں اپنے قصہ مرزا صاحبان وچ شادی ویاہ دیاں رسماں تے رواجاں بارے دسیا اے۔ اک رسم
مہندی داد سداں ہوياں کنج شاعری کہتی اے۔ ویاہ دی اک رسم مہندی دی ہوندی اے جنوں محمد بوٹا گجراتی نے سوہنے ڈھنگ

نال بیان کیتا اے اولکھ دے نے مہندی دی رسم ویلے صاحبان دیاں سٹھ سہیلیاں اوندیاں نے تے اوہدے دوالے گھیرا پا
لیندیاں نیں۔ وچھوڑے پین تے گل لگ لگ کے روندیاں نیں تے کدی کدی صاحبان نوں دلیری وی دیندیاں نیں۔ تاں
جے اوہدال لگ جاوے پر فیروی صاحبان نوں جدائیاں دا غم کھائی جاندا اے۔ مہندی دی رات نوں جاگ کے گزرایا جاندا
اے۔ گیت گائے جاندا نیں تے ویاہ والی کڑی نوں مہندی لائی جاندی اے۔ ذرا ویکھو:

سیاں دین دلیریاں بیٹھ پیاں گلاں نال پر چاندیاں صاحبان نوں

محمد بوٹیا کس طرح صبر کچے ایہ جدائیاں کھاندیاں صاحبان نوں (8)

سراج قادری ہوراں اپنے قصہ مرزا صاحبان وچ صاحبان دا بھنڈار دے سرناویں پٹھ اوس ویلے دی رہتل دی
اے۔ سراج قادری ہوراں اپنے قصے وچ لکھیا پئی کڑیاں اک تھاں کٹھیاں ہو کے چرنے کتدیاں سن جنوں بھنڈار
آکھدے سن۔ اوس بھنڈار وچ جوان کڑیاں شرطاں لالا کے چرنے کتدیاں، گیت گاؤندیاں سن۔ چرخیاں دے رنگ بڑے
سوہنے ہندے سن تے اوہناں دی لکڑی بڑی قیمتی ہندی سی۔ چرخیاں اتے پھل بوٹے بنائے جانداے سن تے شیشے جڑے
ہوندے سن۔ چرخیاں دیاں ماہلاں ریشمی ڈوراں نال بنائیاں جاندیاں سن۔ ایہناں چرخیاں نوں کتن لئی سہیلیاں کٹھیاں
ہندیاں تے اپنی چوڑے والیاں بانہواں نال چلاندىاں سن۔ انج جاب دا کہ پریاں کٹھیاں ہو کے خوش گپیاں وچ لگیاں
ہویاں نے۔ ترنجن دیاں کڑیاں جدوں اپنیاں زلفاں کھلا رکے چرنے کتدیاں تے کدے اوہ کسے نوں مست نظر نال تکدیاں
تے جوان گھبر و منڈیاں دادل موہ لیندیاں سن۔ اپنیاں گیتاں وچ اوہ اپنے معشوقاں نوں یاد کردیاں، ماں پوتے بھین بھراواں
دیاں خیراں منگ دیاں سن۔ انج جاپدا جیویں باغ ارم دیاں پریاں چھو پے پاندیاں کئی تنداں گھنڈ دیاں تے اپنے روں نوں
سنجھال سنجھال رکھ دیاں۔ اپنے چرنے دی ہر شے ول دھیان رکھ دیاں جے کر تر کلا ڈنگا ہو جاندا تے لوہار کولوں سدھا کروا
لیندیاں۔ کہندے نے ترنجن دیاں کڑیاں تے ڈار دیاں چڑیاں فیر کدی وی رل کے نہیں بہندیاں۔ چڑیاں وچوں کوئی نہ کوئی
شکار ہو جاندی اے تے ترنجن دیاں کڑیاں وچوں کوئی نہ کوئی ویاہی جاندی اے۔ بھنڈار دی جیہڑی کڑی دا ویاہ ہونا ہوندا اے
اوس نوں دو جیاں کڑیاں چھیڑ دیاں نیں تے نالے بچتاں کردیاں نیں۔ ماں پیا اوس ویاہ والی کڑی لئی رورو کے دعاواں
منگدے نیں کہ اوس دے نصیب چنگے ہون تے سوہریاں گھر جا کے راج کرے۔ ایس گل دا سراج قادری ہوراں ذکر
کردیاں ہویاں لکھیا اے کہ جدوں کہار ڈولی چک کے پیکیاں توں سوہریاں دے دیس ول ٹردے نیں تے ماں پیا، بھین
بھائیاں دیاں چیخاں نکل جاندیاں نیں۔ اوس دیس وچ اوہ کڑی سورییاں دے رساں رواج وچ رجب جاناں ہندا اے۔
تے ماں پیاں دے لاڈ پیا اوس نوں رہ رہ کے یاد آؤندے نیں۔ ایس لئی اوس نوں سوہریاں لئی کچھ نہ کچھ ہنر سکھ لینا چاہی

دااے۔ سراج القادری دا انداز ویکھو:

جشن جویں جمشید دا ، صاحبان دا بھنڈار
یا وچ کھیوے نگر دے ، اندر دا دربار
پیہڑے چرنے رائگے ، صندل خوشبو دار
چڑھتل گھڑتل اوپری ، شیشیاں دے چکار
جلی چینی آئینے ، جڑت مٹلا کار
نقرئی اتے زمردی ، چمکن زر نگار
ماہلاں پھمن ریشمی ، ڈوراں تلے دار
کتن بیٹھ سہیلیاں ، چوڑے بانہہ الار (9)

سائیں داس حسرت ہوراں قصہ مرزا صاحبان وچ شادی ویاہ دیاں رسماں دا ودھیرا ذکر کیتا۔ سائیں ہوراں ویاہ دی اک رسم کھارے بارے شاعری کیتی ایس توں وکھ اوہناں نے ویاہ دیاں ہوروی رسماں لکھیاں نیں۔ کھارے دی رسم اتے بھابیاں، بھیناں گھڑے گھڑولیاں بھر کے پانی لے کے آؤندیاں سن۔ تے فیرواں نوں دھی وچ تیل پاکے مل کے نہاندیاں۔ اوس ویلے مامے مجھیں لے کے کھاریوں لاہن آؤندے۔ کڑیاں کا من پاندیاں سن۔ چنپیاں توڑیاں جاندیاں سن تے پورے علاقے وچ گنڈھاں پھیریاں جاندیاں سن تے لوکی پگاں بھن بھن کے ویاہ وچ شامل ہندے سن۔ اتھے صرف کھارے بارے اوہناں دی شاعری ویکھو:

گھڑا گھڑولی بھردیاں ، بھابیاں ہو قربان

کھارے چندھڑ چاڑھیا ، بھابیاں بھیناں آن (10)

قصہ مرزا صاحبان وچ اوس ویلے دیاں ودھیریاں رسماں ملدیاں نیں۔ دائم اقبال دائم نے وی اپنے قصے وچ شادی ویاہ دیاں رسماں تے رواجیاں بارے کھل کے شاعری کیتی اے۔ جنج ڈھکن ویلے اک رسم ملنی دی دا ذکر کردیاں ہوئیاں دائم نے اوہدے تے کھل کے شاعری کیتی اے۔ تے لکھدے نے کہ جدوں ملنی کردے نیں اوس ویلے جنج دے تے کڑی دے گھر والیاں دامیل ہوند اے۔ داریاں وچ جنجاں ڈھک دیاں سن۔ سارے ساک جنج دے اون دی اڈیک رکھ کے بیٹھے ہندے نیں۔ جنج واجیاں تے ڈھولاں نال ڈھک دی اے۔ آتش بازی ہندی اے تے ڈوم منڈے دی تے کڑی دی پیڑی پڑھ کے سناندے نیں:

لاگ عقد رکھ فخر تے سدھ بدھ بیٹھے گال

پائی گھوکر ڈھولاں واجیاں نالے آتھ باز کمال (11)

محمد یار علیل ہوراں اپنے قصے مرزا صاحبان وچ اوس ویلے دے وسیب دی دس پائی اے۔ اپنے قصے وچ اوہناں دانا آباد دے قصبے بارے دسیا پئی او تھے کیہڑیاں کیہڑیاں فصلاں لائیاں جاندیاں سن۔ محمد یار علیل کنج لکھدے نیں کہ اوس ویلے دانا باد دے لوک لکڑی دے بنے ہوئے گھراں نوں لاندے سن او لکڑی چاندی وانگ چمک دی ہندی سی انج جا پداسی کہ اوہ اک بہشت دانمونہ سی جدے نال ڈیک دانا لہ وگداسی۔ جھلاراں وگدیاں سن تے پانی اچھالے مار داسی او تھے مونجی، کنکن، کماڈ بیجے جاندے سن۔ او تھوں دی مونجی دیاں کئی قسماں سن۔ لوک دوروں دوروں دانا باد آؤندے سن تے او تھوں دیاں فصلاں خرید کے لے جاندے سن۔ دانا باد وچ سوا لکھ کانجن دی مالکی سی۔ ذرا ویکھو:

صفت کریئے دانا باد دی جھیرا دنیا وچ مثال

جیہد ا مالک رحموں بن گیا اگاں میتھوں سن لا حال (12)

قاضی نذر مولا ہوراں اپنے قصے مرزا صاحبان وچ پنچائیتی نظام بارے دس پائی اے۔ اوہناں دسیا اے جدوں مرزے نوں قتل کردتا جاند اے تے اوہدی بکی خالی دانا آباد آؤندی اے تے اوس ویلے مرزے دے سارے خانوادے وچ تے قبیلے وچ سوگ پے جاند اے۔ مرزے دی ماں اپنے سردار اگے فریاد کردی اے جے اوہدے پتر دابدلہ لیا جاوے۔ جدوں مرزا مریا تے اوہدی بکی دانا باد اپڑی مرزے دی ماں نصیبیاں اپنے سردار کول جاندی اے تے مرزے دے بدلے واسطے زور دیندی اے۔ اوہ کنج دالباس پاکے گئی ایس بارے قاضی نذر مولا لکھدے نیں کہ اوس نے کالا سوگ والا سوٹ پایا ہو یا سی تے سارے زور گہنے لاکے سٹے ہوئے سن۔ قاضی ہوراں دی شاعری ویکھو:

گھنڈ کڈھ ڈیرے کولوں آن لنگی بیسی مول نہ کسے پہچان بی بی

کھرلاں پچھیا کون ہے ایہ نڈھی ٹری ایڈ بنا کے شان بی بی (13)

شیر محمد ہوراں اپنے قصے مرزا صاحبان وچ کھیڈاں تے تماشیاں اتے شاعری کیتی اے جدے نال لوکی اپنے دلاں نوں خوش کردے سن۔ اس توں اڈشادی ویاہ تے گانا و جانا وی کیتا جانداسی۔ ویاہ دے اتے اوس ویلے کھیڈ تماشے گھراں وچ وی ہندے تے باہر گان و جان والے راگ الاپ دے سن۔ طبلہ، سارنگی تے طاؤس وجائے جاندے سن۔ کافیاں پڑھیاں جاندیاں سن۔ کوئی بلھے شاہ دیاں کافیاں پڑھ داسی تے کوئی ظفر دی غزل گاؤنداسی۔ کنجریاں مجرے کردیاں سن تے خوب راگ گاؤندیاں سن۔ تے بہرو پیئے اپنیاں شکلاں بدل بدل کے آؤندے تے لوکاں دے دلاں نوں خوش کردے۔ باندر

تماشے ہندے، ڈھول ڈھمکے وج دے سن تے لوکاں دے دلاں نوں خوش کیتا جاندا سی۔ شیر محمد نے ایہناں نوں اپنی شاعری راہیں دسیا اے:

بھگنکر ورت بنگالیاں نے آپنی بین دا رنگ دکھایا
چھلا گوندے بین بجاؤندے سن خوب گھنگرواں توں چھٹکایا
اک طرف نوں آن مداریاں نے بھان متی دا جال چھپایا
اک طرف نوں باندریاں والیاں نے لدھال دھی داویا رچایا (14)

شادی ویہ دے ویلے لوکی کج دے لیوے پاندے سن تے کیہڑیاں کیہڑیاں ٹوئیاں مل لیندے سن تے پاندے سن۔ جج تے میل لئی وکھرے وکھرے لیوے پائے جاندا سن۔ شادی ویہاواں اتے زنانیاں تے مرد سوہنے سوہنے تے شاندار کپڑے پاندے سن۔ زنانیاں ویہاواں دے موقع تے قیمتی لباس تیار کروانداں سن تے شادی ویہا دیاں رسماں تے پاندیاں سن۔ مہندی لئی وکھرے کپڑے، جج لئی ہو رکپڑے پانا اوس ویلے دی ثقافت نوں دس دے نیں۔ ایہناں بارے میاں محمد بخش نے شعراں راہیں اپنے قصہ مرزا صاحبان وچ انج بیان کیتا اے:

دن اگلے ماہیاں قدر اتے اچھا خوب سی میل تیار کیتا
جج میل تے منگتے واسطے جیوں کھان رنگ برنگ تیار کیتا (15)

استاد مولانا بخش ہوراں دے قصہ مرزا صاحبان وچ نکلیاں کڑیاں دیاں کھیڈاں دا ذکر وی ملدا اے۔ کڑیاں اک تھاں تے کٹھیاں ہو کے کھیڈیاں سن۔ ایہہ کھیڈاں اوس ویلے دے وسیب وچ ملدیاں سن۔ پنڈاں وچ کئی عمر دیاں کڑیاں نکلے ہندیاں کئی قسم دیاں کھیڈاں کھیڈ دیاں ہندیاں نے۔ جیہڑی ساڈی رہتل دا لازمی حصہ ہوندا اے جدہ راہیں پیار تے محبت دا سبق ملدا اے تے اوہ ساری حیاتی اپنے نکلیاں ہندیاں دے ویلے نوں کدے نہیں بھلدیاں۔ ایہناں نوں استاد مولانا بخش کجھ انج شاعری دارنگ دتا اے:

دل عاشق دا ٹکڑے کر کے ٹاہناں عشق کھڈاوے
مطلب وچ اشارے رکھیا جدوں ٹوکراوے (16)

حکیم محمد دین بھجنا ہوراں نے قصہ مرزا صاحبان وچ شادی ویہا دیاں رسماں دا ذکر کیتا اے۔ اوہناں مہندی دی رسم، کھارے دی رسم، منگنی دی رسم تے شاعری کہتی اے تے اوس ویلے وسیب دا دسیا اے۔ ایہہ رسماں کسے بال دے جمن توں لے کے مرن تک ہندیاں نے۔ جج چڑھائی دی رسم وچ چنگے چنگے اسواراں نوں سدے دتے جاندا جیہڑے نیزے بازی

نوں جان دے ہوندے سن تے سوہنے سوہنے لباساں وچ گھبرو جوان، سراں تے پگاں بدھیاں، رنگ پرنگے لیڑے پا کے
جنجاں وچ شامل ہوندے سن:

ہک رنگ بستنتی چیریاں ہک گوہڑے رنگ وسار
ہک شالاں پہنن کیسری ہک رنگ جو یں یلغار (17)

احسان باجود دے قصہ مرزا صاحبان وچوں چھند دے سرنوویں تے وسیب دی جھلک ویکھی جاسکدی اے اوہ چھند تے
شاعری کردیاں انج لکھدے نیں۔ چھند دی رسم دا ذکر کردیاں ہوئیاں احسان اللہ باجود لکھدے نیں کہ جدوں لاڑا سوہریاں
گھر جاندا اے تے سالیاں تے سساں اوہنوں کیرا پالندیاں نیں دے دودھ پیاں دے بہانے مخول کردیاں نیں۔ لاڑے
دیاں ماسیاں پھوپھیاں نوں بھیڑا چنگا آکھدیاں نیں تے اوہتے ہاسے پاندیاں نے۔ لاڑے نوں مخول کردیاں نے کہ اے
تے اصل گھمیاں جا پدا اے تے کجھ آندیاں نے کہ توں تے نانیاں دامنڈا ایں۔ اسی تیرے کولوں بالاں دیاں ٹنڈاں کران
آیاں واں۔ کوئی دھوبی آکھ کوئی کجھ آکھ تاں مخول کردیاں رہندیاں نیں:

گھیرا آن پایا سساں سالیاں نے ددھو گھٹی دی رسم نبھاہن آیاں
لکھاں کرن مخولیاں اوس تائیں بوٹے ہیج خیال دے لان آیاں
گالھاں دیندیاں ماسیاں پھپھیاں نوں چنی ہاسیاں دی اوہوتان آیاں
کنک چاڑھیا چھوہریاں چھاہریاں نے گلاں اوس توں سنن سنان آیاں (18)

عاطف سولہوی پنڈاں دا وسیب دسدیاں ہوئیاں کہندے نیں پئی کنج پنڈاں وچ رونقاں ہوندیاں سن تے لوکی کنج اللہ
دی عبادت کردے سن فیر اپنے اپنے کماں کا جاں وچ رجھدے سن۔ پنڈاں تھانواں وچ سویرے سویرے لوکی جاگ پیندے
نیں تے اپنیاں اپنیاں عبادتاں وچ رجھ جاندے۔ کوئی مسیت ول ٹردا جاندا اے تے بانگاں تے رکوع تے قیام کردا اے
۔ کوئی مندر ول ٹر پیندا اے۔ کاں تے چڑیاں بولن لگ پیندیاں نیں۔ راہی اٹھ کے اپنے سفر نوں ٹر پیندے نیں۔ کوئی واہگرو
تے کوئی اللہ ہو دا وردتے کوئی رام رام چپن لگھ پیندا اے۔ سوانیاں چرخہ کتن لگ پیندیاں نیں تے بلبلاں باغاں وچ گانے
گاؤن لگ پیندیاں نے۔ ہر کوئی اپنے اپنے کمیں رجھ جاندا اے تے دنیا تے رولے پینے شروع ہو جاندا اے نیں۔ رات دیاں
نموشیاں مک جاندیاں نیں۔ عاطف سولہوی دے بیان کرن دا انداز ویکھو۔

کوئی واہگرو اللہ ہو ہو کوئی چپ دا رام رام
وچہ بانیں بلبلاں بولیاں چھیڑ کے سوز کلام

ڈھا چرخہ کتن سوانیاں تند نوں لام ولام
اٹھ جاگ ستا کیوں غافلا کر ذکر چھڈ آرام (19)

محمد دین قادری ہوراں شادی ویاہ دیاں رسماں دا ذکر کیتا اے۔ اوہناں اپنے قصہ مرزا صاحبان وچ دسیا اے کنج لوکی اپنے ساکاں تے برادریاں دی سیوا کر دے سن نالے کیہڑے کھانے اوہناں نوں کھان لئی دیندے سن۔ ویاہواں اتے کڑی والے گھرتے لاہڑے والے گھر کھانے پکائے جاندے سن۔ گھیو، گڑ، آٹا، بکرے، میدے، چول کٹھے کیتے جاندے سن۔ طیلے وچ نہاریاں تیار کیتیاں جاندیاں سن۔ سائبان تانے جاندے سن۔ موہڑے وچھائے جاندے سن۔ پلنگ ڈھادتے جاندے سن۔ خوشبودار شربت تیار کیتے جاندے سن۔ ایس توں وکھ پنگ، شراب عام پین نوں ملدی سی۔ چنیوٹ، پنڈی توں، لاہوروں پر وہنے آگئے تے خوشاب توں نچن گاؤن لئی کنجر سدے گئے تے بھیرے دے بھنڈ تماشے کرن لئی سدے جاندے سن۔ ویاہواں اتے کھیڈ تماشے عام ہندے سن۔ گاؤن دے مقابلے، گھڑ دوڑاں کرایاں جاندیاں سن، کوڈی تے نیزہ بازی، تیر اندازی دے مقابلے کرائے جاندے سن۔ سارے ساکاں تے برادری نوں ویاواں تے سدیا جانداسی تے اوہناں دی خاطر داری دل کھول کے کیتی جاندی:

ملائی سد یونیں گڑ بھیج کے کابل تے ملتان
بھیرے جھنگ خوشاب نوں لاگی خبر پچان
چنیوٹ لاہوروں پنڈیوں چڑھ چڑھ آئے خان
متیلے موسے مومنوں گرنے مڈھ پٹھان
ٹوا نے جالپ تارڑوں کولو دنیا سان
کنجر سد خوشابوں بھیریوں بھنڈ تماشے کان (20)

ایس بحث توں ایہہ گل پکی پیڑی ہو جاندی پئی قصہ مرزا صاحبان دے شاعراں وسیب تے رہتل اتے رجھویں شاعری کیتی اے۔ ساریاں شاعراں نے پنجاب دے وسیب نوں دسیا اے جدے توں ثابت ہوندا اے جے ایس قصے دیاں جڑاں ایس دھرتی وچ گڈیاں ہویاں نیں نالے اک ویلا گزر جان دے پاروں وی ایڈی قدرانج دی انج اے۔

حوالے

- 1- پیلو، مرزا صاحبان، مرتب، شوکت مغل، ملتان: جھوک پبلشرز، 2013ء، ص 22
- 2- برخوردار، حافظ، مرزا صاحبان، لاہور: سچیت کتاب گھر، 2013ء، ص 85
- 3- قطب الدین، مرزا صاحبان، مرتب ڈاکٹر ریاض شاہد، فیصل آباد: چنبہ ادبی اکیڈمی، 2008ء، ص 76
- 4- نیاز احمد شاہ، کلیات نیاز، مرزا صاحبان، قصور: کوٹ اعظم، آستانہ عالیہ چشتیہ و پیر خانہ قادریہ، سن 158
- 5- محمد اشرف، مرزا صاحبان، لاہور: جہانگیر بک ڈپو، سن 33
- 6- نذیر احمد منظور بٹ، مرزا صاحبان، لاہور: حمید بک ڈپو، سن 21
- 7- بشیر احمد چشتی، مرزا صاحبان، لاہور: ملک بشیر احمد تاجر کتب، سن 29
- 8- محمد بوٹا گجراتی، مرزا صاحبان، دہلی: جمال پرنٹنگ پریس، سن 104-105
- 9- سراج القادری، مرزا صاحبان، لاہور: لہراں ادبی بورڈ، 2003ء، ص 45
- 10- سائیں داس حسرت، مرزا صاحبان، لاہور: سچیت کتاب گھر، 2015ء، ص 83
- 11- دائم اقبال دائم، مرزا صاحبان، سیالکوٹ: حافظ عبدالحق اینڈ سنز، سن 52
- 12- ناصر رانا، ڈاکٹر، محمد یار علی، اک جاںکاری، مضمون مشمولہ، لعلوں دے ونجارے، لاہور: پاکستان فکری سانچہ، 1998ء،

ص 111

- 13- نذر مولا، مرزا صاحبان، کلیات نذر مولا، وزیر آباد: احمد پریس، 1904ء، ص 154
- 14- شیر محمد، مرزا صاحبان، لاہور: شیخ الہی بخش تاجر کتب، سن 67
- 15- محمد بخش، میاں، مرزا صاحبان، گجرات: شوکت بک ڈپو، سن 77
- 16- مولا بخش، مرزا صاحبان، لاہور: ثنائی برقی پریس، سن 6
- 17- محمد دین بھجنا، مرزا صاحبان، سرگودھا: ثنائی پریس، 1963ء، ص 90
- 18- احسان باجوہ، راٹھ بانی، مرزا صاحبان، نارووال: مجلس ہاشم شاہ، 2017ء، ص 203

- 19- عاطف سولہوی، مرزا صاحبان، لاہور: حمید بک ڈپوسٹن، ص 17
- 20- محمد دین قادری، مرزا صاحبان، مرتب، ڈاکٹر شائستہ نزہت، لاہور: پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگویج، آرٹ اینڈ کلچر، 2007ء، ص 59